

AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHDA TIJORAT BANKLARI KREDITLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Nurillayeva Nafosat Nizomiddin qizi

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21671514>

Annotatsiya: Mazkur maqolada aholi bandligini ta'minlashda tijorat banklari kreditlaridan foydalanish samaradorligini oshirishning nazariy va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Bank kreditlarining yangi ish o'rinlarini yaratish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, o'zini o'zi band qilishni qo'llab-quvvatlash hamda aholi daromadlarini oshirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, bandlikka yo'naltirilgan kredit mablag'larini ajratish va ulardan foydalanish jarayonidagi muammolar, xususan, kredit resurslarining hududlar va tarmoqlar bo'yicha notekis taqsimlanishi, kredit olish imkoniyatlarining cheklanganligi, moliyaviy savodxonlikning yetarli emasligi hamda loyihalarni monitoring qilish tizimidagi kamchiliklar tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida kreditlash mexanizmlarini takomillashtirish, imtiyozli kreditlarning manzilligini oshirish, istiqbolli loyihalarni tanlash tizimini rivojlantirish va tijorat banklari, mahalliy hokimliklar hamda tadbirkorlik subyektlari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: aholi bandligi, tijorat banklari, bank krediti, kreditlash samaradorligi, kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, yangi ish o'rinlari, imtiyozli kreditlar, o'zini o'zi band qilish, moliyaviy resurslar, kredit monitoringi, aholi daromadlari.

Aholi bandligini ta'minlash mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Mehnatga layoqatli aholining doimiy va daromadli ish bilan band bo'lishi kambag'allikni qisqartirish, aholi turmush darajasini yaxshilash, ichki talabni rag'batlantirish hamda hududlarning iqtisodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayonda tijorat banklari tomonidan ajratiladigan kreditlar alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki bank kreditlari kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, oilaviy biznes, hunarmandchilik, xizmat ko'rsatish va ishlab chiqarish faoliyatini boshlash yoki kengaytirish uchun zarur moliyaviy resurslarni shakllantiradi. Shu sababli bank kreditlarining samaradorligi faqat qaytarilgan mablag'lar hajmi bilan emas, balki ular hisobidan yaratilgan barqaror ish o'rinlari, ishlab chiqarilgan mahsulot va xizmatlar, oshgan daromadlar hamda iqtisodiy faollik bilan ham baholanishi lozim.

Tijorat banklari kreditlarining bandlikka ta'siri bevosita va bilvosita shakllarda namoyon bo'ladi. Bevosita ta'sir kredit olgan tadbirkorlik subyekti faoliyatini tashkil etishi yoki kengaytirishi natijasida yangi xodimlarni ishga qabul qilish orqali yuzaga keladi. Bilvosita ta'sir esa kredit hisobidan faoliyat boshlagan korxonaning xomashyo yetkazib beruvchilar, transport, savdo, logistika va boshqa xizmat ko'rsatuvchi subyektlarga bo'lgan talabi oshishi orqali namoyon bo'ladi. Masalan, tikuvchilik korxonasiga ajratilgan kredit nafaqat ushbu korxonada yangi ish o'rinlarini yaratadi, balki mato ishlab chiqarish, mahsulotni tashish, qadoqlash va sotish bilan shug'ullanuvchi subyektlarning faoliyatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun bandlikka yo'naltirilgan kreditlarning iqtisodiy natijasini baholashda multiplikativ ta'sirni ham hisobga olish zarur.

Amaliyotda bandlikka yo'naltirilgan kreditlardan foydalanish samaradorligini pasaytiruvchi bir qator muammolar mavjud. Kredit mablag'larining ayrim hollarda iqtisodiy salohiyati yetarlicha o'rganilmagan loyihalarga ajratilishi, qarz oluvchilarning moliyaviy savodxonligi pastligi, biznes-rejalarning real bozor talabiga asoslanmaganligi hamda kreditdan keyingi monitoringning sustligi

shular jumlasidandir. Shuningdek, ayrim tadbirkorlarning ishlab chiqarilgan mahsulotni sotish bozori, xomashyo manbalari va raqobat muhitini to'liq tahlil qilmasdan kredit olishi loyihaning belgilangan daromadga erishmasligiga sabab bo'ladi. Natijada kredit hisobidan yaratilgan ish o'rinlari uzoq muddat saqlanib qolmaydi, qarzдорlikni o'z vaqtida qaytarish bilan bog'liq muammolar paydo bo'ladi. Demak, kredit ajratishning o'zi bandlikni ta'minlash uchun yetarli emas, balki kreditlash jarayonini maslahat, monitoring, o'qitish va bozor bilan bog'lash mexanizmlari bilan uyg'unlashtirish talab etiladi.

Bank kreditlaridan foydalanish samaradorligini oshirishning muhim yo'nalishlaridan biri loyihalarni tanlash mezonlarini takomillashtirishdir. Tijorat banklari kredit oluvchining garov ta'minoti va amaldagi daromadlari bilan bir qatorda, loyiha hisobidan yaratiladigan ish o'rinlarining soni, barqarorligi, mehnat unumdorligi hamda mahalliy resurslardan foydalanish darajasini ham baholashi kerak. Bunda har bir hududning tabiiy, iqtisodiy va mehnat salohiyatidan kelib chiqib kreditlashning ustuvor yo'nalishlarini belgilash maqsadga muvofiq. Qishloq hududlarida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, chorvachilik, issiqxona xo'jaligi va hunarmandchilikni moliyalashtirish yuqori bandlik samarasini berishi mumkin. Shahar va tuman markazlarida esa xizmat ko'rsatish, axborot texnologiyalari, logistika, turizm, umumiy ovqatlanish hamda kichik ishlab chiqarish loyihalarini kreditlash samarali hisoblanadi.

1-jadval

Tijorat banklari kreditlarining bandlik samaradorligini oshirish yo'nalishlari

Takomillashtirish yo'nalishi	Amalga oshirish mexanizmi	Kutilayotgan iqtisodiy va ijtimoiy natija
Kredit loyihalarini chuqur baholash	Bozor talabi, xarajatlar, daromadlar va ish o'rinlari barqarorligini tahlil qilish	Samarasiz loyihalar ulushining kamayishi va kredit qaytuvchanligining oshishi
Kreditlarni hududiy ixtisoslashuvga yo'naltirish	Har bir hududning resurslari va mehnat salohiyatiga mos loyihalarni tanlash	Hududlarda barqaror bandlik va iqtisodiy faollikning oshishi
Kredit oluvchilarga biznes maslahatlari berish	Biznes-reja tuzish, marketing, buxgalteriya va moliyaviy boshqaruv bo'yicha o'qitish	Tadbirkorlik loyihalarining yashovchanligi va daromadlilikining ortishi
Kreditdan keyingi monitoringni kuchaytirish	Mablag'lardan maqsadli foydalanish, savdo hajmi va ish o'rinlarini muntazam nazorat qilish	Muammoli kreditlarning kamayishi va yaratilgan ish o'rinlarining saqlanishi
Raqamli kreditlash tizimini rivojlantirish	Masofaviy ariza, kredit skoringi va elektron monitoringni joriy etish	Kredit olish tezligi va moliyaviy xizmatlar ommabopligining oshishi
Kreditlarni kafillik va sug'urta bilan qo'llab-quvvatlash	Garovi yetarli bo'lmagan istiqbolli loyihalarga kafolat va sug'urta mexanizmlarini qo'llash	Yoshlar, ayollar va yangi tadbirkorlarning moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyati kengayishi
Natijadorlikka asoslangan kreditlash	Foiz stavkasi va kredit shartlarini yaratilgan doimiy ish o'rinlariga bog'lash	Bank kreditlarining real bandlikka ta'siri kuchayishi

Manba: Muallif tomonidan tizimlashtirilgan.

Kredit oluvchilarning moliyaviy va tadbirkorlik bilimlarini oshirish ham samaradorlikning muhim sharti hisoblanadi. Ko‘plab fuqarolar ma‘lum bir kasb yoki hunarga ega bo‘lsa-da, biznesni rejalashtirish, pul oqimlarini boshqarish, mahsulot tannarxini aniqlash va bozorni o‘rganish bo‘yicha yetarli tajribaga ega bo‘lmasligi mumkin. Shu sababli tijorat banklari kredit beruvchi muassasa sifatidagi an‘anaviy vazifasi bilan cheklanib qolmasdan, mijozlar uchun moliyaviy maslahatchi vazifasini ham bajarishi zarur. Kredit ajratilishidan oldin qisqa muddatli biznes o‘quvlarini tashkil etish, namunaviy biznes-rejalarni taqdim etish va tajribali tadbirkorlarni yangi kredit oluvchilarga biriktirish loyihalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga yordam beradi. Ayniqsa, yoshlar, xotin-qizlar va o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar uchun kredit va bilimni birgalikda taqdim etish yuqori natija beradi.

Kreditdan keyingi monitoring tizimini takomillashtirish ham muhim ahamiyatga ega. Amaldagi monitoring ko‘pincha kredit mablag‘larining maqsadli sarflanishi va to‘lovlarning o‘z vaqtida amalga oshirilishini tekshirish bilan cheklanadi. Holbuki, bandlikka yo‘naltirilgan kreditlar bo‘yicha yaratilgan ish o‘rinlarining haqiqiyliigi, xodimlarning doimiy ishlashi, ish haqi darajasi, ishlab chiqarish hajmi va mahsulot sotilishi ham muntazam kuzatilishi kerak. Raqamli monitoring platformasi orqali kredit oluvchining moliyaviy aylanmasi, soliq to‘lovlari, xodimlar soni va kredit to‘lovlarini yagona tizimda tahlil qilish bankka yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni erta aniqlash imkonini beradi. Bu esa muammoli kreditlar miqdorini kamaytirish bilan birga, ish o‘rinlarining qisqarib ketishining oldini olishga xizmat qiladi.

Bank kreditlarining bandlikka ta‘sirini oshirishda kredit mahsulotlarini qarz oluvchilarning ehtiyojlariga moslashtirish talab etiladi. Barcha faoliyat turlari uchun bir xil kredit muddati, foiz stavkasi va imtiyozli davrni qo‘llash kutilgan natijani bermaydi. Qishloq xo‘jaligi, ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va innovatsion loyihalarning daromad olish davri bir-biridan farq qiladi. Shu bois kreditni qaytarish jadvali biznesning pul oqimlariga mos ravishda shakllantirilishi zarur. Faoliyatni boshlash uchun vaqt talab qilinadigan loyihalarda yetarli imtiyozli davr berilishi, mavsumiy faoliyatlarda esa to‘lov jadvali mavsumiy tushumlarga muvofiq belgilanishi kerak. Bunday yondashuv tadbirkorning moliyaviy yukini kamaytirib, kredit hisobidan tashkil etilgan faoliyatning barqaror ishlashini ta‘minlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, aholi bandligini ta‘minlashda tijorat banklari kreditlaridan foydalanish samaradorligi ajratilgan kredit mablag‘larining umumiy hajmiga emas, balki ularning iqtisodiy natijadorligi va yaratilgan ish o‘rinlarining barqarorligiga bog‘liq. Samaradorlikni oshirish uchun loyihalarni hududiy va tarmoq xususiyatlari asosida tanlash, kredit oluvchilarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish, kredit mahsulotlarini biznes faoliyatiga moslashtirish, raqamli monitoringni kuchaytirish hamda kreditlash natijalarini aniq mezonlar asosida baholash lozim. Tijorat banklari, mahalliy davlat organlari va tadbirkorlik subyektlari o‘rtasidagi hamkorlikning izchil tashkil etilishi bank kreditlarini oddiy moliyaviy vositadan aholi daromadlari va barqaror bandligini oshiruvchi samarali iqtisodiy mexanizmga aylantiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Suyunov, A. (2022) ‘Do foreign direct investments and bank credits affect employment in Uzbekistan?’, Journal of Economics and Development, 24(2), pp. 98–111. doi: 10.1108/JED-06-2021-0082.
2. Tolipov, F. (2021) ‘Small business and entrepreneurship financing system in Uzbekistan: Historical analysis and approaches’, The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(4), pp. 393–401. doi: 10.37547/tajssei/Volume03Issue04-61.

3. Rakhmanov, Z.Y., Daminov, F.M. and Abulkhaev, U.B. (2021) ‘Problems of increasing the efficiency of bank credits to ensure macroeconomic sustainability’, *The American Journal of Management and Economics Innovations*, 3(5), pp. 200–207. doi: 10.37547/tajmei/Volume03Issue05-28.
4. Zemtsov, S.P., Tsareva, Y.V., Salimova, D.R. and Barinova, V.A. (2021) ‘Занятость в малом и среднем бизнесе в России: в поисках факторов роста’, *Вопросы экономики*, 12, pp. 66–93. doi: 10.32609/0042-8736-2021-12-66-93.
5. Malkova, A. and Peter, K. (2025) ‘The journey to formality: How credit market access shapes informal workers’ choices’, *Journal of Comparative Economics*, 53(3), pp. 683–703. doi: 10.1016/j.jce.2025.05.003.
6. Bairagya, I., Bhattacharya, T. and Bhattacharjee, M. (2020) ‘Impact of credit accessibility on the earnings of self-employed businesses in India’, *Journal of Asian Economics*, 69, article 101202. doi: 10.1016/j.asieco.2020.101202.
7. Bui, A.T., Pham, T.P., Pham, L.C. and Ta, T.K.V. (2021) ‘Legal and financial constraints and firm growth: Small and medium enterprises versus large enterprises’, *Heliyon*, 7(12), article e08576. doi: 10.1016/j.heliyon.2021.e08576.
8. Xu, B., Costa-Climent, R., Wang, Y. and Xiao, Y. (2020) ‘Financial support for micro and small enterprises: Economic benefit or social responsibility?’, *Journal of Business Research*, 115, pp. 266–271. doi: 10.1016/j.jbusres.2020.01.071.
9. Huber, K. (2018) ‘Disentangling the effects of a banking crisis: Evidence from German firms and counties’, *American Economic Review*, 108(3), pp. 868–898. doi: 10.1257/aer.20161534.
10. Brown, J.D. and Earle, J.S. (2017) ‘Finance and growth at the firm level: Evidence from SBA loans’, *The Journal of Finance*, 72(3), pp. 1039–1080. doi: 10.1111/jofi.12492.
11. Greenstone, M., Mas, A. and Nguyen, H.L. (2020) ‘Do credit market shocks affect the real economy? Quasi-experimental evidence from the Great Recession and “normal” economic times’, *American Economic Journal: Economic Policy*, 12(1), pp. 200–225. doi: 10.1257/pol.20160005.
12. Siemer, M. (2019) ‘Employment effects of financial constraints during the Great Recession’, *The Review of Economics and Statistics*, 101(1), pp. 16–29. doi: 10.1162/rest_a_00733.